

УДК 347.73

А. Ю. Шевченкоаспірант
Класичний приватний університет**ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ТА НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ**

У статті досліджено поняття й особливості банківського нагляду та регулювання відповідно до чинного законодавства України, сферу наглядової діяльності Національного банку України, форми державного регулювання Національним банком України діяльності комерційних банків, а також заходи впливу, які може застосовувати Національний банк України в результаті банківського нагляду.

Ключові слова: банківський нагляд, банківське регулювання, банківська діяльність, банківське законодавство, банківська ліцензія, штраф, ліквідація банку.

I. Вступ

Окреме місце в забезпеченні стабільного функціонування банківської системи загалом посідає банківський нагляд. Він має базуватися на нормах спеціального банківського законодавства, пристосованого до ринкових умов.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити фінансово-правові основи банківського регулювання та нагляду в Україні.

Теоретичні основи банківського нагляду та регулювання досліджують такі провідні науковці, як: Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха, Т. А. Латковська, А. О. Монаєнко, О. П. Орлюк, В. Д. Чернадчук та ін.

III. Результати

Згідно з п. 8 ст. 7 Закону України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV, серед інших до функцій Національного банку віднесено банківське регулювання та нагляд. Порядок здійснення банківського регулювання та нагляду врегульовано Законом України “Про Національний банк України” – розділ X, Законом України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III – розділ IV, а також іншими нормативно-правовими актами Національного банку України.

У ст. 1 Закону України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV подано визначення понять банківського регулювання та нагляду. Банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [5].

Банківський нагляд – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забез-

печення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [5]. У цьому випадку Закон встановлює, що банківський нагляд є однією з функцій банківського регулювання. Основною метою банківського регулювання та нагляду, відповідно до ст. 55 Закону України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV, є безпека й фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Банківське регулювання в Україні здійснює Національний банк України, оскільки виключно цей державний орган наділено спеціальною компетенцією у сфері управління банківською системою. Законодавство визначає форми банківського регулювання. Відповідно до ст. 66 Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III, державне регулювання діяльності банків здійснює Національний банк України в таких формах [4]:

I. Адміністративне регулювання:

- 1) реєстрація банків і ліцензування їхньої діяльності;
- 2) встановлення вимог і обмежень щодо діяльності банків;
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;
- 5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

- 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;

- 4) визначення процентної політики;
- 5) рефінансування банків;
- 6) кореспондентських відносин;
- 7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- 8) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорту й експорту капіталу.

Сукупність форм банківського регулювання спрямовано на створення єдиних державних стандартів банківської діяльності в Україні, що дає змогу забезпечувати рівні умови під час здійснення діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ і стабільність банківської системи України [1, с. 120].

Сферою наглядової діяльності Національного банку України є нижній рівень банківської системи. Нагляд поширено на всі банки, їхні підрозділи, афілійовані та споріднені особи на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних і фізичних осіб у частині дотримання Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III щодо здійснення банківської діяльності. Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках.

При здійсненні банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності.

При здійсненні банківського нагляду Національний банк України може користуватися послугами інших установ за окремими угодами. У разі відкликання у банку банківської ліцензії Національний банк України повідомляє про це відповідні органи інших держав, в яких банк мав філії або кореспондентські та інші рахунки. Національний банк України здійснює банківський нагляд на індивідуальній і консолідованій основі та застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності [3, с. 106].

У разі розгляду Національним банком України питань щодо застосування заходів впливу до конкретного банку для надання пояснень запрошується голова правління (ради директорів) або голова спостережної ради цього банку, за винятком випадків призначення тимчасового адміністратора або відкликання ліцензії банку і призначення ліквідатора.

При здійсненні нагляду за установами, що ведуть банківську діяльність в інших державах, Національний банк України спів-

працює з відповідними органами цих держав. Повідомлення, надіслане відповідними органами інших держав, може використовуватися тільки в таких цілях: для перевірки ліцензії установи на право ведення діяльності; для перевірки права на здійснення банківської діяльності.

Відповідно до ст. 73 Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III, у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об’єктом перевірки Національного банку України відповідно до цього Закону, банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню має право застосувати заходи впливу, до яких належать [4]:

1) письмове застереження щодо припинення порушення та вжиття необхідних заходів для виправлення ситуації, зменшення не виправданих витрат банку, обмеження не виправдано високих процентних виплат за залученими коштами, зменшення чи відчуження неефективних інвестицій;

2) скликання загальних зборів учасників, спостережної ради банку, правління (ради директорів) банку для прийняття програми фінансового оздоровлення банку або плану реорганізації банку;

3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов’язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку тощо;

4) видати розпорядження щодо:

а) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;

б) встановлення для банку підвищених економічних нормативів;

в) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами;

г) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій з високим рівнем ризику;

д) заборони надавати бланкові кредити;

е) накладення штрафів на:

– керівників банків у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– банки відповідно до положень, затверджених Правлінням Національного банку України, але у розмірі не більше одного відсотка від суми зареєстрованого статутного фонду;

є) тимчасової, до усунення порушення, заборони власнику істотної участі в банку використовувати право голосу придбаних акцій (паїв) у разі грубого чи систематичного порушення ним вимог цього Закону або нор-

мативно-правових актів Національного банку України;

ж) тимчасового, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади у разі грубого чи систематичного порушення цією особою вимог цього Закону або нормативно-правових актів Національного банку України;

з) реорганізації банку;

и) призначення тимчасової адміністрації.

У разі порушення Закону чи нормативно-правових актів Національного банку України, що спричинило значну втрату активів або доходів, і настанні ознак неплатоспроможності банку Національний банк України має право відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку згідно з положеннями цього Закону [4].

Якщо в діях керівника банку або фізичної особи чи представника юридичної особи – власника істотної участі, якій пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, не встановлено складу злочину, але має місце порушення вимог цього Закону або нормативно-правових актів Національного банку України, або якщо таку особу визнано винною у вчиненні корисливого злочину із призначенням покарання без позбавлення волі, Національний банк України має право видати банку розпорядження про звільнення такої особи з посади або заборону користуватися правом голосу придбаних акцій (паїв).

Особу, яку на підставі розпорядження Національного банку України було відсторонено від посади або якій тимчасово заборонено користуватися правом голосу придбаних акцій (паїв), може бути поновлено на посаді або відновлено у використанні права голосу придбаних акцій (паїв) лише на підставі попереднього дозволу Національного банку України.

Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 369 (п. 1.3), передбачено, що для ведення щоденного контролю за діяльністю банків і виконанням ними вимог Національного банку України щодо усунення допущених порушень може бути встановлено особливий режим контролю за їхньою діяльністю, що є додатковим інструментом банківського нагляду, який здебільшого використовують разом із заходами впливу в разі виникнення в банку некеріваної ситуації. Рішення про встановлення особливого режиму контролю приймає Комісія Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків або заступник Голови Національного банку України, або у виняткових випадках на строк до одного місяця для подальшого розв'язання питання щодо діяльності

банку – Комісія при територіальному управлінні Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків з повідомленням про це Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України протягом трьох робочих днів.

Заходи впливу застосовує Національний банк України на підставі: а) результатів інспекційних (планових і позапланових) перевірок діяльності банків чи їхніх філій; б) результатів аналізу дотримання банками вимог банківського законодавства з використанням статистичної звітності, щомісячних і щоденних балансів тощо; в) результатів перевірок діяльності банків аудиторськими організаціями, вповноваженими відповідно до чинного законодавства на їхнє здійснення [1, с. 301].

Вибір заходів впливу, які мають бути адекватними вчиненому порушенню банківського законодавства, має здійснюватися з урахуванням характеру допущених банком порушень; причин виникнення виявлених порушень; загального фінансового стану банку та рівня достатності капіталу; розміру можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників.

Відповідно до п. 1.2 зазначеної Постанови Національного банку України, Національний банк, крім заходів, передбачених ст. 73 Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III, застосовує до банків також такі заходи впливу, як відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку [4].

У разі виконання банком прийнятих зобов'язань і покращення показників діяльності Національний банк України може достроково відмінити застосовані заходи впливу на визначений строк (частково або зовсім).

Відповідно до Постанови Правління Національного банку України “Про порядок накладення Національним банком України штрафів за порушення банками вимог Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” від 17.03.2004 р. № 108, за невиконання (неналежне виконання) банком вимог ст. 5, 6, 7 та 8 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” Національний банк України адекватно вчиненому правопорушенню може накласти на банк штраф у розмірі до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Штраф за порушення в діяльності філії банку накладається безпосередньо на банк – юридичну особу. Національний банк накладає штраф на банк на підставі результатів планових та позапланових перевірок діяльності банків чи їх філій.

Якщо матеріали перевірки містять також факти порушення банком банківського зако-

нодавства та/або нормативно-правових актів Національного банку, то рішення про накладення штрафу на банк за порушення вимог Закону "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" приймається одночасно із застосуванням заходів впливу за порушення банківського законодавства та/або нормативно-правових актів Національного банку.

Рішення про накладення штрафу на банк адекватно вчиненому правопорушенню приймає Комісія Національного банку з питань нагляду та регулювання діяльності банків або відповідна комісія Національного банку при територіальному управлінні (далі – Комісія Національного банку при територіальному управлінні). Рішення Комісії Національного банку (Комісії Національного банку при територіальному управлінні) про накладення штрафу на банк має містити перелік виявлених порушень з посиланням на норми Закону. Рішення Комісії Національного банку про накладення штрафу на банк надсилається відповідному територіальному управлінню Національного банку не пізніше наступного робочого дня після його прийняття.

Територіальне управління Національного банку (структурний підрозділ банківського нагляду центрального апарату, що безпосередньо здійснює нагляд за банком) протягом п'яти робочих днів з дня отримання (прийняття) рішення Комісії Національного банку (Комісії Національного банку при територіальному управлінні) про накладення штрафу надсилає це рішення із супровідним листом, що містить пропозицію до банку-порушника щодо добровільної сплати суми штрафу протягом трьох робочих днів, починаючи з наступного дня після отримання ним цього рішення.

Якщо банк протягом трьох робочих днів з дня отримання рішення Комісії Національного банку (Комісії Національного банку при територіальному управлінні) про накладення штрафу не сплатить штраф, то Національний банк (відповідне територіальне управ-

ління Національного банку) звертається до суду з позовною заявою про стягнення з банку-порушника відповідної суми штрафу.

У разі неодноразового порушення банком вимог Закону "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" Національний банк (відповідне територіальне управління Національного банку) звертається до суду з позовною заявою про обмеження, тимчасове припинення дії або позбавлення ліцензії (дозволу) на здійснення банком-порушником банківської діяльності чи проведення окремих операцій.

Список використаної літератури

1. Близнюк О. Юридичні особливості діяльності Національного банку України з управління грошовим обігом / О. Близнюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 4. – С. 119–123.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Латковська Т. А. Правові ознаки, що відрізняють центральний банк від комерційного банку / Т. А. Латковська // Другі Прибузькі юридичні читання : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. / під ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченка. – Миколаїв, 2006. – С. 106–108.
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
5. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
6. Фінансове право : підручник / Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадьякаленко та ін. ; кер. авт. кол. і відп. ред. Л. К. Воронова. – Харків : Консум, 1998. – 496 с.
7. Фінансове право України : підручник / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький ; за ред. М. П. Кучерявенка. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2014.

Шевченко А. Ю. Финансово-правовые основы банковского регулирования надзора в Украине

В статье исследуются понятие и особенности банковского надзора и регулирования в соответствии с действующим законодательством Украины, сфера наблюдательной деятельности Национального банка Украины, формы государственного регулирования Национальным банком Украины деятельности коммерческих банков, а также меры влияния, которые может применять Национальный банк Украины в результате банковского надзора.

Ключевые слова: банковский надзор, банковское регулирование, банковская деятельность, банковское законодательство, банковская лицензия, штраф, ликвидация банка.

Shevchenko A. Financially-Legal Bases of Bank Regulation and Supervision in Ukraine

The article is dedicated to the concept and features of bank supervision and regulation in accordance with the current legislation of Ukraine, sphere of observant activity of the National bank of Ukraine, form of the state regulation by the National bank of Ukraine of activity of commercial banks, and also measures of influence, that the National bank of Ukraine can apply as a result of bank

supervision. Bank regulation – one of functions of the National bank of Ukraine, that consists in creation of the system of norms that regulate activity of banks, general principles of bank activity, order of realization of bank supervision, responsibility, determine for violation of bank laws.

The bank supervision is the checking and active well-organized actions of the National bank of Ukraine, sent to providing of inhibition banks and other persons in relation to that the National bank of Ukraine carries out observant activity of legislation of Ukraine and set norms, system, with the aim of providing of stability of the banking system and defence of interests of depositors and creditors of bank.

The bank regulation in Ukraine carries out the National bank of Ukraine, as exceptionally this public organ is provided with the special competense in the sphere of management the banking system. A legislation determines the forms of the bank regulation. Government control of activity of banks carries out the National bank of Ukraine in such forms: administrative regulation; indicative regulation.

During realization of bank supervision the National bank of Ukraine can use services of other establishments in separate agreements. In case of recall in the bank of bank license the National bank of Ukraine reports about it the corresponding organs of other states, in that a bank had branches or correspondent and other accounts. The national bank of Ukraine carries out a bank supervision on individual and consolidated basis and applies the measures of influence for violation of requirements of legislation in relation to bank activity.

Key words: *bank supervision, bank regulation, bank activity, bank laws, bank license, fine, liquidation of bank.*